

Azerbaijan. It was emphasized that murders, arrests, and other forms of pressure on representatives of Azerbaijani media are contrary to the constitutionally guaranteed freedom of speech. Pressure on Internet media is also noticeable; the government is increasingly restricting access to certain web pages, especially those related to the opposition or content with politically sensitive topics. Also noted were the government's actions to restrict freedom of movement, travel abroad for journalists, opposition politicians and public activists.

The author argues that the civil society in Azerbaijan, which is autonomous from the state, is eliminated today; there are practically no independent NGOs. Repressive legislation practically disables the activities of civil society organizations through burdensome registration and funding requirements. Criminal charges against Azerbaijani NGOs and activists are politically motivated. The purpose of the authorities' action is to weaken and further eliminate the independent institutions of civil society.

It is noted that Azerbaijan remains practically closed to monitor the human rights situation, as international observers are denied access to the country. It is argued that the violation of the rights and freedoms in this state of the South Caucasus continues to accumulate negative dynamics. The problem is overcome by the observance of civil and political rights and freedoms in the Nakhchivan Autonomous Republic, as well as the situation around the unrecognized Nagorno-Karabakh Republic.

Key words: Azerbaijan, civil and political rights and freedoms, freedom of speech, prosecution of opposition, pressure on civil society.

УДК 321.1

Є. М. ГАРЬКАВИЙ

МЕХАНІЗМИ ФОРМУЛЮВАННЯ СТРАТЕГІЧНИХ НАРАТИВІВ У СИСТЕМІ РЕАЛІЗАЦІЇ СТРАТЕГІЧНИХ КОМУНІКАЦІЙ СИЛ ОБОРОНИ УКРАЇНИ

Розглянуто характерні особливості сучасних інформаційних протистоянь та специфіку формування інформаційного простору України. Проаналізовано теоретичні основи дослідження стратегічних наративів. Визначено оптимальну організаційно-штатну та функціональну структуру підрозділу, відповідального за реалізацію стратегічних комунікацій у силах

© ГАРЬКАВИЙ Євгеній Миколайович — ад'юнкт Військового інституту
ту Київського національного університету імені Тараса Шевченка

оборони України. Запропоновано алгоритм формулювання стратегічних наративів у сферах оборони України. Зроблено висновок про малоефективність існуючих механізмів формулювання стратегічних наративів у системі реалізації стратегічних комунікацій сил оборони України.

Ключові слова: стратегічні комунікації, стратегічний наратив, сили оборони, інформаційна війна.

Harkavyi Yevhenii. Mechanisms of strategic narratives shaping in system of strategic communication realization of Ukrainian defence forces

Considered distinctive features of modern informational campaigns and specifics of Ukrainian informational space shaping. The theoretical bases of research of strategic narratives are analyzed. Optimal organizational and functional structure of unit responsible for realization of strategical communications in defensive forces of Ukraine was determined. It was proposed algorithm of strategical narratives shaping in defensive forces of Ukraine. Conclusions about inefficiency of existing mechanisms of shaping strategical narratives in system of strategical communications in defensive forces of Ukraine.

Key words: strategic communications, strategic narrative, defense forces, information warfare

Сучасні війни та воєнні конфлікти дедалі більше стирають відмінності між безпосередньо війною і політикою. Поле бою сьогодні вже не обмежується районами проведення активних бойових дій, а включає комплекс заходів, у тому числі дипломатичну, економічну та інформаційну складові.

З розвитком інформаційних технологій особливого значення набуває саме інформаційна складова сучасних конфліктів. Широке залучення населення до соціальних мереж, легкість у доступі до будь-якої інформації вносить нові «правила гри» у планування та реалізацію державної політики, забезпечення національної безпеки та оборони. Інформаційна війна ведеться насамперед за мізки, тобто за уявлення і переконання населення, створюючи «правильну» картинку реальності. Суб'єктами даного впливу можуть бути особи, організації, установи та інституції, які мають довіру серед населення: починаючи від лідерів думок у соціальних мережах і закінчуючи транснаціональними корпораціями, державами і міждержавними об'єднаннями. У випадках відсутності офіційної, доступної, зрозумілої та прийнятної для населення позиції держави у тій чи

іншій сфері можуть виникати інформаційні приводи, що нестимуть загрозу для національної безпеки та оборони.

Комплексним інструментарієм у контексті забезпечення національної безпеки і оборони є система стратегічних комунікацій (далі – СтратКом), яка дозволяє координувати діяльність органів державної влади та громадянського суспільства як з метою досягнення цілей держави, так і протидії інформаційному впливу противника.

Основою ж реалізації СтратКому є формулювання та впровадження в життя стратегічних наративів. Нідерландський дослідник Г. Дімітріу зазначає: «Серцем СтратКому є стратегічний наратив, – приваблива історія, що може пояснити події переконливо і з якої можна зробити висновки»¹.

Зауважимо, що попри існування значної кількості як українських, так і зарубіжних досліджень у сфері функціонування та реалізації СтратКому специфіка формулювання стратегічних наративів у силах оборони України все ще залишається малодослідженою. Частково дану проблематику в своїх працях висвітлили українські науковці: А. Баровська, Д. Дубов, Г. Дьяковська, О. Клубань, Л. Компанцева, В. Король, М. Ожеван, І. Сидоренко, В. Ліпкан, О. Мандзюк, Г. Почепцов, Р. Хаба, М. Шклярук.

У контексті досліджуваної проблематики зазначимо, що поняття «сили оборони» вперше було визначено у Воєнній доктрині України в редакції 2015 року: «Сили оборони – це Збройні Сили України, Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України, Державна спеціальна служба транспорту, інші утворені відповідно до законів України військові формування, а також правоохоронні та розвідувальні органи, в частині залучення їх до виконання завдань з оборони держави. Спроможності сил оборони – здатність досягти необхідного результату під час виконання завдань з питань оборони у певних умовах відповідно до визначених сценаріїв дій та з використанням наявних ресурсів»².

Поняття «стратегічний наратив» офіційно визначено у Доктрині інформаційної безпеки 2017 року³ та Військовому

стандарті 01.004.007 того ж року⁴. Відповідно до керівних документів «стратегічний наратив – це спеціально підготовлений текст, призначений для вербального викладення у процесі стратегічних комунікацій з метою інформаційно-психологічного впливу на визначену цільову аудиторію».

На нашу думку, дане визначення однобічно тлумачить зміст поняття та не розкриває механізм його формулювання. По-перше, інформаційно-психологічні операції використовують лише для впливу на противника. Застосовувати їх для впливу на населення України заборонено. По-друге, лише вербальний канал звужує межі реалізації та відповідно ефективність стратегічних наративів. По-третє, виходячи із запропонованого визначення незрозуміла мета та призначення стратегічних наративів.

У 2017 році Міністр оборони України затвердив Концепцію стратегічних комунікацій Міністерства оборони і Збройних Сил України (далі – Концепція)⁵, де було визначено, що «система стратегічних комунікацій у Міністерстві оборони та Збройних Силах включає сукупність посадових осіб та підрозділів органів військового управління, постійно діючих та тимчасових робочих органів (груп), які виконують визначені функції та завдання в пунктах постійної дислокації та/або у складі пунктів управління Міністерства оборони та Збройних Сил».

У словнику «Стратегічні комунікації» (за загальною редакцією В. Ліпкана) поняття «інформаційна війна» визначається як форма протиборства між суб'єктами (державами, блоками, партіями тощо) в інформаційному просторі з використанням інформаційної зброї. Така війна спрямована на завдання максимальних втрат противнику та мінімізацію власних втрат в економічній, військовій, політичній та інших сферах. Інформаційна війна передбачає інформаційний вплив на населення (своє, противника та світову громадськість) із використанням засобів масової комунікації з метою формування відповідної суспільної думки, підриву морального духу як усього суспільства, так і окремих його інституцій⁶.

М. Ожеван у праці «Глобальна війна стратегічних нарративів: виклики та ризики для України» (2016 р.) зазначив, що стратегічними нарративами у політичному сенсі є засоби, до яких вдаються політичні актори, щоб сконструювати смисли та значення «великої політики» — як внутрішньої, так і зовнішньої, як державної, так і корпоративної, громадської тощо. Цінність подібних нарративів полягає у їх спроможності до більш-менш безконфліктного розповсюдження. А отже, вони організують поведінку політичних акторів на засадах відданості певним ціннісним системам, що утворюють «тіло» того чи іншого нарративу. Таким чином, саме стратегічні нарративи є тими інструментами, за допомогою яких національні держави, корпорації, громадські та партійні структури тощо артикулюють свої інтереси та цінності. Переважаючий напрям світового культурно-інформаційного розвитку в певній сфері (політичній, економічній, науковій, медійній тощо), характерний для певного періоду часу, формується за посередництва нарративів за допомогою панівних медіа (mainstream media — MSM), які використовують передусім нарративи для реалізації: фреймінгу, праймінгу — окреслення пріоритетів, встановлення порядку денного⁷.

У світовому контексті нарративи стратегічного порядку відіграють провідну роль у нав'язуванні «прогресивному людству» офіційно схвалених світовим істеблішментом сукупності норм та зразків міжнародної поведінки, що приймаються і поділяються всіма «цивілізованими членами» світового співтовариства за винятком «маргіналів» (протестних груп). Так формується переважаючий напрям світового культурно-інформаційного розвитку в певній сфері (політичній, економічній, науковій, медійній тощо), характерний для певного періоду часу, що, власне, й отримало назву «мейнстрім»⁸.

Британський військовий дослідник Л. Фрідман у своїй праці «Трансформація стратегічних справ»⁹ окреслює стратегічні нарративи як такі, що спеціально побудовані або посилені з циркулюючих ідей і думок. Вони пропонують інтерпретацію ситуації та підказують відповіді. Щоб бути ефективними, стра-

тегічні наративи мають входити в резонанс із цінностями, інтересами й забобонами цільових аудиторій. Стратегічні наративи формулюють кінцеві стани і пропонують спосіб досягнення мети, забезпечуючи громадськість розумінням і сенсом подій, пов'язаних із застосуванням воєнної сили.

Американський науковець та державний діяч Р. Рейх виокремлює чотири універсальні наративи, які характерні для американського соціуму та можуть використовуватися в релігії, політиці, економіці, бізнесі, міжособистісних стосунках тощо:

- 1) переможна особистість;
- 2) співдружність доброзичливих однодумців;
- 3) варвари біля воріт;
- 4) зіпсований представник істеблішменту, або «риба гниє з голови».

Цільовим призначенням перших двох наративів є обнадіювання, тоді як призначенням двох наступних наративів є залякування цільових аудиторій або окремо взятих індивідів¹⁰.

Британський військовий дослідник М. Нейт у роботі «Битва наративів» (2012 р.)¹¹ зазначав, що вплив наративів має велике значення для військовослужбовців, яким часто доводиться діяти у несприятливому й неприхильному до них інформаційно-культурному середовищі. Наративи в армії мають чітко корелюватись із урядовими наративами для повноцінної координації діяльності держави в інформаційному просторі.

Український дослідник комунікативістики Г. Почепцов запропонував стратегію ефективних шляхів досягнення комунікативних цілей, які можна розділити на два класи: 1) стратегія подання інформації; 2) стратегія отримання інформації¹².

Д. Дубов у праці «Стратегічні комунікації: проблеми концептуалізації та практичної реалізації» (2016 р.)¹³ зазначав, що у державному апараті наявність структур різної підпорядкованості, складні внутрішні моделі прийняття рішень, а часто і відсутність достатньої кількості професіоналів з комунікацій у державних структурах, практично спричиняють неможливість

віддавати обов'язкові до виконання накази для всіх структур з єдиного центру, сама політична та управлінська культура, притаманна бюрократичному апарату, – перепони, які постійно супроводжують (і вочевидь супроводжуватимуть) державні стратегічні комунікації (в т. ч. в Україні).

Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів від 01.03.2017 № 127¹⁴ відповідальним виконавцем за «забезпечення розбудови в Україні системи державних стратегічних комунікацій» стало Міністерство інформаційної політики України (далі – МІП). МІП виділяється державне фінансування, у тому числі на реалізацію стратегічних комунікацій у силах оборони України (відповідальні підрозділи: Сектор стратегічних комунікацій; частково Сектор з питань впровадження Доктрини інформаційної безпеки та Сектор інформаційної реінтеграції Криму та Донбасу).

Проаналізований автором інформаційний простір за останні два роки дає підстави зробити висновок про низку ефективності інформаційних проектів МІП, пов'язаних із сектором безпеки і оборони України. Основними проблемами, на думку автора, є недосконалість механізмів формулювання стратегічних наративів у даній сфері, слабе розуміння специфіки застосування сил оборони, воєнної історії та ідеології, що має наслідком несприйняття цільовими аудиторіями наявних меседжів та створення хибного образу «солдата-страждальця» замість «солдата-переможця».

Таким чином, враховуючи зарубіжний досвід та українські реалії відповідальним за розробку та формулювання стратегічних наративів у силах оборони України доцільно визначити Відділ координації стратегічних комунікацій та моніторингу. Даний підрозділ утворений у 2017 році та є органом військового управління Міністерства оборони України. Для повноцінного виконання завдань за призначенням штат даного Відділу доцільно розгорнути до Управління за рахунок реформування підрозділів інформаційно-пропагандистського забезпечення у рамках переходу Збройних Сил України до J-структури НАТО. Сформований підрозділ може мати назву «Управління страте-

гічних комунікацій сил оборони України» (далі – Управління). Пропонується така структура Управління:

Відділ моніторингу суспільно-політичної обстановки (8-9 осіб). Даний підрозділ має володіти у реальному часі суспільно-політичною обстановкою (далі – СПО) в Україні та за кордоном шляхом постійного моніторингу поточної ситуації у вітчизняних та закордонних ЗМІ, соціальних мережах, а також збираючи, обробляючи та узагальнюючи необхідні матеріали у відповідальних за даний вид діяльності підрозділах Сил спеціальних операцій Збройних Сил України та Головного управління розвідки Міністерства оборони України. У разі потреби деталізовану оцінку СПО в районах застосування сил оборони України могли би надавати підрозділи цивільно-військового співробітництва Збройних Сил України. Зазначені заходи, у тому числі, дозволяли б відслідковувати ефективність реалізації стратегічних нарративів.

Відділ стратегічного планування та аналізу (5-6 осіб). Даний підрозділ уособлював би «ядро креативу», який на основі отриманих даних про оцінку СПО мав би відслідковувати основні тенденції, аналізувати та моделювати сценарії розвитку подій у майбутньому, а також у співпраці із зацікавленими структурами та підрозділами сил оборони формулювати стратегічні нарративи сил оборони України.

Відділ координації стратегічних комунікацій (6-7 осіб). Даний підрозділ відповідав би за міжвідомчу взаємодію та координацію діяльності підрозділів сил оборони України з метою реалізації стратегічних комунікацій. Представники цього відділу повинні мати найбільшу службову мобільність в Управлінні.

Відділення забезпечення службової діяльності (3 особи).

Розроблені в Управлінні стратегічні нарративи мають бути методологічно обґрунтовані та мати таку структуру:

- постановка проблеми підкріплена конкретними показниками (соціологічними, науковими дослідженнями тощо);
- актуальні тенденції розвитку СПО в Україні й світі;
- поширені в суспільстві тренди і стереотипи, пов'язані з поставленою проблемою;

- шляхи подолання зазначеної проблеми;
- основна ідея стратегічного нарративу, сформульована у одному-двох абзацах;
- набір меседжів для проведення інформаційних кампаній;
- цільові аудиторії;
- методи реалізації стратегічного нарративу;
- необхідні ресурсні витрати та часові рамки;
- пропозиції по виконавцям.

Сформульовані стратегічні нарративи доцільно виносити на розгляд засідання Ради національної безпеки і оборони України (далі – РНБО). У випадку прийняття рішення РНБО про застосування стратегічного нарративу (стратегічних нарративів) вводиться в дію таємним Указом Президента України – Верховного Головнокомандувача Збройних Сил України.

Відповідальним від РНБО за взаємодію з Управлінням доцільно визначити Службу стратегічного планування та аналізу апарату РНБО.

Для навчання представників суб'єктів системи стратегічних комунікацій сил оборони України, які визначені у Концепції, на початку 2019 року на базі Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського створено Навчально-науковий центр стратегічних комунікацій у сфері забезпечення національної безпеки та оборони (далі – Центр). Даний підрозділ призначений для виконання таких завдань¹⁵:

- підготовки та підвищення кваліфікації військовослужбовців та працівників структур сектора безпеки і оборони держави з питань стратегічних комунікацій;
- науково-методичного забезпечення процесу підготовки фахівців із питань стратегічних комунікацій у закладах вищої військової освіти;
- проведення оцінки й аналізу тенденцій інформаційного простору;
- проведення наукових досліджень розбудови спроможностей системи стратегічних комунікацій та узагальнення досвіду;

– співпраці з міжнародними науково-дослідними аналітичними установами, організаціями, що здійснюють підготовку та дослідження з питань стратегічних комунікацій.

Слід зауважити, що даному Центру знадобиться ще декілька років для повноцінного напрацювання ефективних методик роботи та підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників відповідно до міжнародних стандартів. Проте нині даний процес запущено, і це вже дає позитивні результати.

Отже, попри істотні успіхи у сфері реалізації стратегічних комунікацій сил оборони України механізм формулювання стратегічних наративів ще залишається малоефективним. Потребує вдосконалення нормативно-правова база, яка має чітко визначати механізм формулювання стратегічних наративів у силах оборони України. Необхідно переглянути розподіл функціональних обов'язків інституцій, відповідальних за реалізацію стратегічних комунікацій та формулювання стратегічних наративів для сил оборони України.

1. Dimitriu G.R. Winning the story war: Strategic communication and the conflict in Afghanistan. *Public Relations Review*, 2012. Vol. 38, Is. 2. P. 195. 2. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 2 вересня 2015 року «Про нову редакцію Военної доктрини України: Указ Президента України від 24 вересня 2015 року №555/2015. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/5552015-19443>. 3. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 29 грудня 2016 року «Про Доктрину інформаційної безпеки України: Указ Президента України від 25 лютого 2017 року № 47/2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/47/2017>. 4. Військовий стандарт 01.004.007-2017. Военна політика, безпека та стратегічне планування. Система стратегічних комунікацій держави у военній сфері. Терміни та визначення. Чинний від 2017.12.20. Київ: УІТ МОУ, 2017. С. 11. 5. Про затвердження Концепції стратегічних комунікацій Міністерства оборони України та Збройних Сил України: Наказ Міністерства оборони України від 22.11.2017 № 612. 6. Стратегічні комунікації: словник / Т.В. Попова, В.А. Ліпкан. Київ: ФОП О.С. Ліпкан, 2016. С. 140. 7. Ожеван М.А. Глобальна війна стратегічних наративів: виклики та ризики для України. *Стратегічні пріоритети*. 2016. № 4 (41). С. 30. 8. Там само. С. 32. 9. Freedman L. The Transformation of Strategic Affairs. *The Adelphi Papers*. 2006. Vol. 45; Is. 379. P. 27-48. 10. Reich Robert. The Lost Art Of Democratic Narrative: Story Time. URL: <https://delong>.

typepad.com/egregious_moderation/2008/02/robert-reich-th.html 11. Neate Mark C. The Battle of the Narrative. URL: http://www.au.af.mil/au/awc/awcgate/sam/battle_of_narrative_neate.pdf. 12. Почепцов Г. Теорія комунікації; 2-ге вид., доп. Київ: Видавничий центр «Київський університет», 1999. С. 56. 13. Дубов Д.В. Стратегічні комунікації: проблеми концептуалізації та практичної реалізації. *Стратегічні пріоритети*. Серія: Політика. 2016. № 4. С. 18. 14. Постанова Кабінету Міністрів від 01.03.2017 № 127. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/127-2017-%D0%BF#n16>. 15. Національний університет оборони України імені Івана Черняхівського [Офіційний сайт]. URL: <https://nuou.org.ua/u/stru/centers/nnc-sk-sznbo.html>.

Harkavyi Yevhenii. Mechanisms of strategic narratives shaping in system of strategic communication realization of Ukrainian defence forces

Considered distinctive features of modern informational campaigns and specifics of Ukrainian informational space shaping. The normative-legal base and modern concepts concerning purpose and ways of realization of strategical narratives is analyzed. Optimal organizational and functional structure of unit responsible for realization of strategical communications in defensive forces of Ukraine was determined. It was proposed algorithm of strategical narratives shaping in defensive forces of Ukraine. Conclusions about inefficiency of existing mechanisms of shaping strategical narratives in system of strategical communications in defensive forces of Ukraine.

Modern wars and armed conflicts more and more erase between warfare and politics. Today battlefield is not restricted by areas of active warfare and includes full complex of measures including economical and informational element. With the development of information technology in recent decades, the informational element of modern conflicts is of particular importance. The broad engagement of the population in social networks, accessibility and ease of access to any information introduces new «rules of the game» in planning and implementing state policy, providing national security and defense.

The war now is held in the first place for the «head», that is, for the presentation and persuasion of the population, creating a «true» picture of reality. The subjects of this influence can be individuals and organizations that have confidence in the public: from opinion leaders in social networks, to multinational corporations, states and interstate associations. In cases of lack of official, accessible, understandable and acceptable public position of the state in one area or another, informational reasons may arise that will endanger the national security and defense.

A comprehensive tool in the context of providing national security and defense is the strategic communications system, which allows coordinating the activities of state authorities and civil society both in order to achieve the goals

of the state and in order to counter the informational influence of the enemy. The basis of the implementation of strategic communications is the formulation and implementation of strategic narratives.

Winning modern media wars is a complex dynamic that goes far beyond conveying the military response. Developing the power to influence requires those who plan and advise the commander to be an integral part of the command team – influence must be mainstream. As such, an appropriate foundation, comprising not only doctrine and education, but also an appropriate organisational structure, is required.

Key words: strategic communications, strategic narrative, defense forces, information warfare.